

Византија
у (српској) књижевности и
култури од средњег до двадесет и
првог века

Уредник
Драган Бошковић

Филолошко-уметнички факултет
Крагујевац, 2013.

Марија В. Лојаница¹

Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Одсек за филологију
Катедра за англистику

130.2:304(560.118)

АСТРАЛНИ ЦАРИГРАД²

Узевши у обзир да је питање идентитета Ромејског царства неодвојиво од питања идентитета његове престонице, у раду се преиспитује Цариград као ентитет дискурзивног и хибридног типа. Полазећи од анализе развоја урбаних структура, од праисторијских до постмодерних и пост-постмодерних градова, те узимајући у обзир постструктуралистичке интерпретације текста и простора, рад настоји да понуди одговор на питање онтолошке утемељености града и хуманог субјекта.

Кључне речи: Цариград, урбанитет, дискурс, простор, хоризонтално и вертикално

„Гомиле народа, што у мени живе,
У биткама штитим, од пропасти чувам,
Утемељен чврсто на земљици црној.
Ал’ ако ме лишиш само једног слова,
Насред неба блиста моје сјајно лице
И у ноћи мрачној развејава таму,
Као драгуљ красећ пространство небеско.”
(византијска загонетка)

Град

Промишљање идентитета хуманог субјекта, али и идентитета људских заједница, немогуће је раздвојити од питања човековог станишта. Па тако, у настојању да хумани субјект онтолошки позиционира, Хајдегер биће смешта у језик, а аналогија текста и станишта је присутна, на пример, и код Анрија Лефервра, који град тумачи као књигу, док Џејмсон савремену урбану средину види као својеврсну сликовницу. У том смислу, град је пројекција не само конкретне друштвене парадигме, већ и дискурзивна манифестација специфичног културног, цивилиза-

¹ myalojanica@gmail.com

² Рад је део истраживања на пројекту 178018: *Друштвене кризе и савремена српска књижевност и култура: национални, регионални, европски и глобални оквир* Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

цијског и идеолошког обрасца. Може се, дакле, закључити да политичке, идеолошке и културолошке специфичности одређене фазе развоја људског друштва диктирају динамику развоја људских станишта и дефинишу њихове урбанистичке и архитектонске карактеристике. Међутим, пажљивијим упуштањем у анализу проблематике развоја предурбаних, а потом и урбаних средина долазимо до закључка да све њихове појавне облике, колико год да се различитим они чинили, карактерише један заједнички именитељ. У питању је свеprisутна дијалектика доле-горе, хоризонтално-вертикално, земља-небо. Наиме, номадске заједнице, чији се начин живота базирао на непресталном померању по хоризонталној оси просторног координатног система, своја станишта су организовале око (по кружном систему, дакле) гробница, што ће рећи камених структура или чак путоказа, које су омогућавале, будући вертикално оријентисане, повезивање два наизглед супротстављена принципа. „Да га не би однела плима неизвесног лутања, човеку је потребна потпора силе која га превазилази и коју може да црпе одоздо, али првенствено одозго, да би била благодатна, или пак истовремено одоздо и одозго” (Бланкар 2003: 8). Доцније, улогу средишта преузима огњиште: поново центар круга и, поново, космичка трансферзала која повезује земљу и небо. Дијалектика хоризонтално-вертикално може се препознати и у пирамидама које при томе имају додатну функцију манифестовања моћи владара, односно државе, чиме поменута дијалектика, поред спиритуалне задобија и световну димензију. Следећи стадијум, кључан за историјат западног урбанитета, наступа с јачањем атинског полиса. Чини се да хоризонтална оса задобија примат будући да је средиште града постала агора као експонент политичке моћи. Акропољ, који се уздиже над агором, губи свој одбрамбени, административни и економски значај и постаје тек култно место. Доима се да је сакрално уступило место световном, односно да је средиште људске заједнице умерено од *mythos-a* ка *logos-y*. Међутим, иако потиснут у траг структуру, камен и даље фигурира као центар центра – место полагања заклетви и доношења правних аката на агори је поново Камен. Камен као темељ, сидро, врховни ауторитет. Камен као подтекст текста. Последице примене логоцентричног принципа као доминанте организације простора града огледају се у следећем: градови постају прецизно уређени геометријски ентитети (мреже улица које се секу под правим углом и чине мрежу), простор, иако јединствен, парцијализује се зонирањем које је засновано на подели рада, а религиозно је потиснуто на периферију. Интересантно је, међутим, приметити да је пресудни утицај на овакву промену пара-

дигме имало знање, и теоријско и практично, које је у Европу стигло са Блиског истока³. Без вавилонских математичара и астронома не би било ни јонских физичара. Без Вавилона не би било Атине. Барем не онакве каквом је данас познајемо. У овом тренутку ваља се обазрети и на нешто што би се у контексту златног доба Атинске државе могло разумети и као анахронизам. Наиме, у свом спису *Држава* Платон исцртава слику идеалног града, Калиополиса („лепог”, „узвишеног” „најбољег” града), у чијем се средишту налази обитавалиште богова, акропољ, опасан кружним зидинама.⁴ Од централне кружнице се пружа дванаест зракова који деле територију на дванаест делова, а сваки део је намењен једном од дванаест племена. Платонова утопистичка представа града подразумева религиозно језгро које исијава и које, на тај начин, обасјава људску заједницу груписану око њега. Логика хеленског урбанитета подразумевала је дисперзију урбане структуре, међутим, већ следећа „престоница света”, Рим, устројена је по једном сасвим другачијем принципу који ће своје одјекне имати и кроз читав средњи век. Наиме, центрипетална сила бива замењена центрифугалном, што ће рећи долази до концентрације моћи (политичке, административне, економске, културне, и тако даље) у јединствено средиште олично у ономе што је касније постало познато као *urbs aeterna* – основна јединица и центар центра империје. И Други, Константинов, Рим показује исте одлике: Златна палата ромејских василевса, као и римски форум, била је окружена комплексом световних и сакралних грађевина и оне су заједно чиниле језгро царске моћи. Шта више, сама престоница вршила је исту улогу у контексту читаве империје. Међутим, Други Рим је пре изузетак него правило урбанистичке реалности европског средњег века. Осећај свеprisутног страха и сталне несигурности као последицу је имао не само даље сажимање урбане средине, већ и њено измештање на тешко приступачне терене. Градови-тврђаве, опасани дебелим бедемима и под заштитом експонената Божије воље, често су подизани у планинским усецима или на врховима каменних врлети. Овај пут, чини се да је вертикална оријентација урбане средине била руковођена човековом потребом да се заштити од опасности, али, истовремено, ова окренутост према горе јесте и последица деловања идеолошке доминанте средњовековне Европе, хришћанства. Скућеност урбане средине се, могло би се рећи метафизички, разграђује успостављањем везе са Богом, те се на тај начин физички ограничени град претвара у ентитет који је метафизички бесконачан. Поново, дакле, го-

3 Према: Бланкар 2003: P. Blankar, *Kroz istoriju grada do novog društva*, prevela Dragana Lukajić, Beograd: Magna Agenda.

4 Према: Платон 2005: Platon, *Država*, preveli Albin Vilhar, Branko Pavlović, Beograd: Dereta.

воримо о дијалектици хоризонтално-вертикално. Апсолутна владавина разума која је у Европу на велика врата ушла с картезијанским превратом као последицу је имала реорганизацију хаотичног простора унутар зидина средњовековног града који Декарт види као производ пуког случаја, а не људске воље ослоњене на разум⁵. Логоцентрична матрица резултирала је даљом геометризацијом, али и механизацијом природног простора у циљу повећања материјалне производње. Капитал преузима контролу над простором и моделује га према својим потребама. Организација урбане средине је строго контролисана законима тржишта, и даље се одвија на хоризонталној оси просторног координатног система, али развој технологије доводи и до потребе за подизањем нових *акропоља*, небодера, који су овај пут седишта моћи новог Бога – новца. Дијалектика хоризонтално-вертикално у савременом тренутку је и даље присутна, с тим да је симултано деловање центрипеталне и центрифугалне силе доведено до екстрема. Па тако, проток капитала, који је све мање опипљив, а све више виртуелан, омогућен је рапидним напретком информатичких технологија „које омогућавају концентрацију података и моћи, али и децентрализацију производње и комерцијализације” (Бланкар 2003: 100), што нас доводи до кључног парадокса савременог времена-простора: што је брзина већа (а подсетимо се, брзина је пређени пут у јединици времена), то су простор и време мањи. Простор је без одлика просторности, време без одлика темпоралности. Постоји само мрежа протока (канализациона мрежа, мрежа ауто или авио путева, world wide web...), мрежа екстремне циркулације. Нема више ни центра ни периферије – постоји само детериторијализованост, дематеријализованост и симулација. Тотална илузија и простора и времена, или њихово укидање, заправо? Међутим, дијалектика хоризонтално-вертикално и даље опстаје: експлозија мрежног ширења по хоризонталној равни јесте евидентна, али овај пут она је таква да губи своје „земаљско” утемељење будући да се измешта у сферу која је, могло би се рећи хипер-вертикална, односно виртуелна.

⁵ Према: Декарт 1951: R. Dekart, *Rasprava o metodi*, preveo Niko Berus, Zagreb: Matica hrvatska.

Цари-Град

Синтеза, или да употребимо биолошки термин симбиоза разлика, могућност дијалога, вечита дијалектика или речима Острогорског „духовна антиномичност“⁶ основне су одреднице не само византијског начина поимања света већ и византијске културе и идентитета ромејског народа уопште. Наиме, разматрање, па и оно површно, политичког, економског, културног и религијског развоја и значаја царства Ромеја недвосмислено доводи до закључка да је идентитет ове државе нужно хибридног типа. Сливање римске цивилизације, грчке културе и хришћанске религије, или другим речима паганских и хришћанских идеја, идеала и идеологија резултовало је настајањем друштвене, политичке и културне творевине која свој идентитет подједнако дугује свакоме од поменутих чинилаца. Покушај одређивања идентитета онога што данас називамо Византијом⁷ додатно је отежан услед чињенице да је непосредни континуитет овог царства укинут, брутално и наизглед преко ноћи, падом/освајањем⁸ његове престонице. Иако на читавој територији некадашњег царства и даље опстају различити облици културног наслеђа (будући да су ромејски цареви као основни модел ширења свог утицаја практиковали својеврсни културни империјализам), они више не постоје у свом изворном облику већ су претрпели утицај културног модела који у Европу долази са Османлијама. Дакле, ентитет који је и сâм настао као резултат процеса културне амалгамизације продором ислама, још једне идеологије која долази са истока и у битном смислу утиче на формирање не само идентитета Византије и њених наследника, већ и европског идентитета уопште, постаје један од чинилаца у наредном циклусу истог процеса. Па како онда у контексту онога што Хоми Баба назива „сталним процесом хибридизације“⁹ разлучити шта је то у ствари Византија? И, да ли је уопште могуће данас сагледати њен идентитет кроз призму питања *шита*?

6 Према Острогорски 1996: Г. Острогорски, *Историја Византије*, Београд: Просвета.

7 Интересантно је приметити да Царство и његова устаљена дискурзивна одредница *Византија* нису савременици. Наиме, ради успостављања континуитета са пређашњом цивилизацијом, а у покушају дефинисања и стабилизације идентитета државе, они које ми данас називамо Византинцима себе су називали Ромејима, Римљанима, дакле. Реч *Византија* у широку употребу улази тек у XVII веку заслугом француских историчара и филозофа који су термин сковали по античком називу насеобине на Босфору (Византиум) на чијој је локацији Константин 330. године успоставио нову престоницу Римског царства.

8 Османлијско успостављање власти над византијском престоницом у историјографској традицији западног света познато је под називом „Пад Цариграда“, док исти догађај турска историјографија обележава одредницом „Освајање“. Контекст рада, који подразумева преиспитивање дискурзивног и хибридног идентитета града, условио је употребу двојне, паралелне одреднице: пад/освајање.

Историјографски извори нам, међутим, нуде недвосмислен одговор на питање *када*. Оно што је посебно карактеристично за ову цивилизацију јесте њена јасна хронолошка омеђеност: почетак империје одређује оснивање Константинопоља 330. године, а њен крај се везује за 29. мај 1453. године, дан када је Константинопољ пао, односно освојен. У том смислу, а узевши у обзир и чињеницу да је Цариград, сем у периоду од 1204. до 1261. године, био неприкосновени центар политичке, економске, религијске, интелектуалне и културне моћи, основана је тврдња да судбину царства и његов идентитет уопште дефинишу судбина и идентитет његове престонице. Дакле, у немогућности да одговоримо на питања *ко*, *шта* и *како* *постоји*, настојимо макар да понудимо одговор на питање *где*. Доима се да је покушај смештања једне културе, њено везивање за конкретну просторну одредницу, односно детектовање локација на којима она и данас, можда, у траговима постоји заправо постмодернистички покушај успостављања давно укинутог јединства времена и простора, а путем успостављања филозофског, а самим тим и апстрактног концепта траг структуре. Траг, као манифестација темпоралног јаза, онога што је сада присутно у свом одсуству и самим тим онтолошки нетранспарентно, постоји пре свега у домену дискурса. Ако се потражи за Цариградом и Византијом приступи са ове позиције, онда Град и Царство можемо пронаћи једино ако их прво доживимо као дискурзивне ентитете, својеврсне метанаративне структуре, а потом покушамо да дешифрирамо и археолошки испитамо на тај начин добијени палимпсест урбане онтологије. Дакле, Град постоји, и у дословном и у апстарктном смислу *испог*. После пада/освајања Царства и Царског града материјална култура ромејског Константинопоља је у битном смислу девастирана, а она духовна систематски потискивана. У савременом Истамбулу сачувано је сразмерно мало материјалних показатеља моћи некадашњег царства Ромеја. Монуменални бедеми града готово да су нестали⁹ – ако је камење од којег су биле саздане његове зидине и остало на свом месту, данас из њега расту смокве. Оно које више на свом месту није, вековима је већ део неког другог, „новог” здања. Од свих грађевина из византијског периода најбоље су очуване цистерне које, такође, будући испод земље, нису очигледне. Темељи срушених цркава постали су основе џамија. На пример, манастир Христа Пантократора после пада Цариграда постаје прво медреса па потом и џамија. Дакле, иако је грађевина сачувана, функција јој је, наизглед, промењена па је самим тим „суштина” грађевине нестала или је потиснута у траг структуру. Испод тепиха који данас застиру под ове бо-

⁹ Према Бари 2011: J. B. Bury, *History of the Later Roman Empire: From the Death of Theodosius I to the Death of Justinian* (Volume 1), New York: Dover Publications.

гомоље и данас се крије византијски, дакле, хришћански мозаик. Поново, у најдословнијем могућем смислу, траг структура. И, поново, питање: потискивање или хибридизација? На нивоу урбанистичког уређења града, савремени Истамбул има мало тога заједничког са византијским царским градом. Међутим, то не значи да су принципи византијске архитектуре и урбанизма потпуно нестали. Планови цариградских здања су се системом дословног преписивања преносили територијама које су биле под културним и/или политичким утицајем Ромејских царева. Па тако, и данас у Триру, Сирији, Шпанији, Русији, Украјини и тако даље, постоје савршено очувана здања која су у извесном смислу трансКРИПТИ цариградских. Оно што је најдуже одолевало и освајачима византијске престонице и зубу времена јесте дискурзивна одредница ове метрополе: Константинопољ.¹⁰ Ромеји су своју престоницу називали Другим Римом, или су чак користили одредницу „Царица свих градова” у свечанијим приликама, али је најчешћа била употреба термина *hē Polis* – једноставно: „Град” (с одређеним чланом испред именице). Наиме, иако је употреба топонима Истамбул присутна прво у неким јерменским и арапским, а потом и турским изворима још од десетог века, западни свет наставља да ову метрополу, некадашњи Лигос, а потом Византион¹¹, назива Константинополисом. И саме Османлије користе реч *Kostantiniyye* у званичним документима највишег реда све до пада Османлијског царства 1923. године. Међутим, име Константинополис или словенска варијанта: Цариград јесте остало у употреби и још неколико година после оснивања Турске републике. Тек 1930. године, доношењем посебног закона који се тицао поштанског система Републике Турске, пошта адресирана на Цариград или Константинополис престаје да бива испоручена примаоцима, те град на Босфору и формално (дискурзивно) постаје Истамбул. Но, и у топониму Истамбул се крије још једна (дискурзивна) загонетка. Етимолошки, реч је изведена из грчког *εις τὴν Πόλιν* што „просто” и „само” значи „ка Граду”. Дакле, путокази који су путника водили ка Граду кумовали су новом имену. *Εἰς τὴν Πόλιν* је временом постало „Станбулин” да би потом Турци ово име модификовали у „Исламбул” – „Тамо где је ислама у

10 Топоним Константинопољ (или Константинополис, што би била латинизована варијанта имена града) у употребу улази тек у првој половини петог века интервенцијом ромејског цара Теодосија II. Оснивач града, Константин Велики, престоницу свог царства обележио је називом Други Рим.

11 Интересантно је приметити да је назив Византион (Византиум је латински термин) тек по паду царства ушао у широку употребу на Западу. Наиме, немачки историчар Хијеронимус Волф 1557. године, дакле један век после освајања Цариграда, објавио је дело *Corpus Historiae Byzantinae* у којем топоним Византиум употребљава као одредницу читавог царства. До тог тренутка, топоним се искључиво користио као име престонице.

изобиљу”¹². Приликом дискурзивног испитивања идентитета града, а у покушају да негде „сместимо културу”, наилазимо још на један проблем. Наиме, Константинопољ је у историју отишао као Други Рим, дакле наследник Првог („правог”?) Рима, али после пада/освајања титулу Трећег Рима добија Москва, а Руско царство се на тај начин самопрокламује легитимним наследником византијске културне баштине. И поново: потискивање или хибридизација? Маргинализација или презервација? Дакле, где је Цариград данас? Испод земље, ван Цариграда, у језику? На сопственој маргини или у траг структури? Цариград, онакав какав је био пре него што је постао Истамбул, данас, међутим, постоји и у *cyber space*-у. *Byzantium 1200*¹³ је непрофитни интернет пројекат који су покренули турски и немачки византолози и архитекте, а који као циљ има креирање виртуелне тродимензионалне представе византијског Цариграда. Тотално виртуелни град. Потпуна апстракција. Овај пут одрођен и од речи. Поринут у језик јединица и нула.

Тумачење града, Истамбула/Константинопоља/Цариграда или било које друге урбане структуре, као дискурзивног и истовремено палимпсестног ентитета нужно нас доводи и до питања контекста. Наиме, полазећи од архитектонског термина *омошач*, који се изворно користи како би описао новоизграђену физичку овојницу око раније подигнуте грађевине, Фредрик Џејмсон постулира једно ново читање простора које почива на наизглед парадоксалној ситуацији реверзибилног односа онога што обмотава и онога што је обмотано.¹⁴ Око структуре оригиналног града-текста обмотава се слој новог града-текста, а да притом не долази до анихилације нити једног нити другог. При овом процесу не долази ни до укидања хијерархије елемената (по среди је, да поновимо, однос реверзибилности хијерархије) који су сачинили овај амалгам, већ сваки од њих, у извесном смислу, задржава аутономију иако нови дискурс настоји да асимилује онај претходни путем транскодирања или превођења његових елемената на свој језик (присетимо се Аја Софије). Намеће се, међутим, следеће питање: до које мере је могуће извршити овакав процес симболичког превођења, односно субординације старог новом уколико старо наставља да утиче на развој новог из траг структуре. Последица оваквог тумачења (урбаног) простора је и следеће: оно што је унутра ступа у нераскидиви дијалог са оним што је споља, унутрашњи

12 Према: Foundation for the Advancement of Sephardic Studies, <http://www.sephardicstudies.org/istanbul.html>, 06.09.2013. године.

13 Извор: <http://www.byzantium1200.com/>, 06.09.2013. године

14 Према: Џејмсон 1990: F. Jameson, *Postmodernism, or, The Cultural Logic of Late Capitalism*, USA: Duke University Press Books.

и спољашњи простор се преплићу. Иако на тај начин долази до укидања демаркационе линије између спољашњег и унутрашњег простора, тензија међу њима наставља да постоји. Па тако, будући да прошло није укинато и будући да савремено није апсолутно овладало, долази до стварања новог посве специфичног хипер-простора у којем категорије простора и времена губе на значају, или прецизније: и простор и време се укидају, а дисолуција дијалектике спољашњост-унутрашњост и дијалектике прошлост-садашњост генерише осећај дезоријентисаности. Када град престане да буде камен, а постане синтаксичка структура подложна цитирању и уклапању у нове синтаксичке структуре, шта се догађа с његовим идентитетом? Шта се догађа са његовом позицијом у координатном систему устројеном на хоризонталној и вертикалној оси? Шта се догађа са самом дијалектиком хоризонтално-вертикално? Да ли, у том смислу, и овај текст, који је својеврсни дискурзивни омотач града/градова доприноси даљој дематеријализацији урбаног ентитета или пак доприноси стварању неког новог урбаног амалгама?

Идентитет града који носи име Истамбул/Константинопољ/Цариград можда у догледној будућности чека још једна трансформација. Наиме, шта ће се догодити са идентитетом Константинополиса/Истамбула уколико се остваре планови владе Тајипа Ердогана (наводно мотивисани еколошким, а заправо политичким и економским факторима) за прокопавање канала који би овај мегалополис одвојио од европског копна и од старог дела града начинио острво? Шта ће се догодити са идентитетом Града када/ако постане острво? Да ли ће постати утопија („не-место“?, „добро место“)? Да ли ће постати својеврсни забавни/тематски парк за туристе? Као Дизниленд? Одсечен од копна, од стварности? Астрални Цариград?

***

Узевши у обзир горе наведене примере и изнете хипотезе, доима се да ништа нисмо ближе одговору на питање шта је Град него што смо били и пре него што смо питање уопште и поставили. Примењене дискурзивне, текстуалне, односно апстрактне технике доиста могу да имају као исход апсолутну релативизацију питања на које свако може да понуди свој одговор и да при томе не погреша. Шта више, рећи да је насеобина на Босфору истовремено и Византион и Константинопољ и Истамбул није револуционарно будући да није могуће апстраховати *византијско* или *цариградско* језгро од оних језгара која су му претходила или која су потоњом амалгамизацијом настала. Но осврнимо се још једном на поменуто дијалектику хоризонтално-вертикално. Доима се да

је од почетка свог удруживања у заједнице и тражења, односно потоњег моделовања простора који би служио као станиште човек жудео за темељима. Како оним земаљским, тако и оним небеским. У том смислу, чињеница да су се градске средине кроз историју јављале у различитим појавним облицима не указује на то да је долазило до апсолутних и неопозивих смена друштвених и духовних парадигми. Наиме, иако би одређена организација урбаног простора подразумевала превласт једног просторног принципа над другим (вертикалног над хоризонталним или обрнуто), никада доминантни принцип није искључивао могућност присуства и деловања оног другог. Доима се да је кроз читаву своју историју човек (п)лутао између два, само наизглед супростављена пола: земље и неба. Да ли је онда основано тврдити да је у темељу идентитета сваке људске насеобине, али и у сржи идентитета људског бића, уписан двоструки архетипски образац? Да ли је, у том смислу, сваки град (Библос, Јерихон, Атина, Рим, Константинопољ, Париз, Лондон, Њујорк, Токио...) истовремено и Вавилон и Нови Јерусалим? Дионизијски хаотичан и аполонијски уређен? Окренут телесном и руковођен духовним? И: да ли онда говоримо о иманентној расцепљености људског бића којег једна тежња везује за тле, а друга га вуче небу? Или је, можда, ипак, по среди неразлучивост два принципа: истовремених и подједнако снажних сила које нас нагоне да тражимо, увек и свуда, своје место и на земљи и на небу?

Осврнимо се на кратко на византијску загонетку која је послужила као мото овог рада:

„Гомиле народа, што у мени живе,
У биткама штитим, од пропасти чувам,
Утемељен чврсто на земљици црној.
Ал' ако ме лишиш само једног слова,
Насред неба блиста моје сјајно лице
И у ноћи мрачној развејава таму,
Као драгуљ красећ пространство небеско.” (Миловановић 1986: 97)

Ова загонетка почива на игри речи: ако речи *кастирон* (утврђење) одузмемо почетно слово, добићемо реч *астирон* (звезда или сазвезђе). И где је онда Цариград? Где је наш дом? Можда баш у питању. Можда у загонетању које не тражи одгонетку. На земљи која је тврда и на небу које је недокучиво.

ЛИТЕРАТУРА

- Бари 2011: J. B. Bury, *History of the Later Roman Empire: From the Death of Theodosius I to the Death of Justinian (Volume 1)*, New York: Dover Publications.
- Бланкар 2003: P. Blankar, *Kroz istoriju grada do novog društva*, prevela Dragana Lukajić, Beograd: Magma Agenda.
- Декарт 1951: R. Dekart, *Rasprava o metodi*, preveo Niko Berus, Zagreb: Matica hrvatska.
- Миловановић 1986: Ч. Миловановић, *Византијске зајонетике*, Београд: Српска академија наука и уметности.
- Острогорски 1996: Г. Острогорски, *Историја Византије*, Београд: Просвета.
- Платон 2005: Platon, *Država*, preveli Albin Vilhar, Branko Pavlović, Beograd: Dereta.
- Џејмсон 1990: F. Jameson, *Postmodernism, or, The Cultural Logic of Late Capitalism*, USA: Duke University Press Books.
- Foundation for the Advancement of Sephardic Studies, <http://www.sephardicstudies.org/istanbul.html>, 06.09.2013. године
- <http://www.byzantium1200.com/>, 06.09.2013. године

THE ASTRAL CZAR CITY

Summary

Taking into account that the Byzantine Empire's identity cannot be fully understood without exploring the identity of its capital, the paper examines Constantinople as a discursive and hybrid entity. By analyzing the development of urban structures and taking into consideration poststructuralist interpretations of the textual and spatial, the paper's primary objective is to offer an answer to the question of ontological foundation of the city and human subject.

Key words: Constantinople, urbanity, discourse, space, horizontal and vertical

Marija V. Lojanica